

2/2024,
mart-
aprel
(№ 00070)

MILLIY SANOAT KORXONALARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI YECHISH YO'LLARI

Haydarova Shohista Davronovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0005-0657-0041>

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol12_iss2/a20

Annotatsiya

Maqolada milliy sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishdagi muammolar va ularni yechish yo'llari tahlil qilinadi. Muallif raqobatdoshlikka ta'sir etuvchi integratsiya, modernizatsiya va innovatsion omillarning ta'siri tahlil etilgan va mamlakat eksport salohiyatini oshirishda integratsiya o'zgarishlarining namoyon bo'lish yoki o'zgarish shakllarini aniqlashga imkon beradigan mezonlarning muhim ahamiyat kasb etishi ochib bergan. Milliy sanoat korxonalarini integratsiya sharoitida raqobatbardoshligini oshirish uchta darajadagi maqsadlilik va izohlagan.

Raqobatdoshlikka ta'sir etuvchi integratsiya, modernizatsiya va innovatsion omillarning ta'siri muammosi iqtisodiy tahlil, mantiqiylik, ilmiy abstraksiyalash, guruhlash, tarkibiy tahlil usullari orqali ochib berilgan.

Kalit so'z: milliy sanoat korxonalar, raqobatbardosh, integratsiya, modernizatsiya, modernizatsiya, innovatsion, eksport salohiyat.

ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ИХ РЕШЕНИЯ

Хайдарова Шохиста Давроновна

Преподаватель Термезского университета экономики и сервиса

Аннотация

В статье анализируются проблемы повышения конкурентоспособности отечественных промышленных предприятий и пути их решения. Автор проанализировал влияние интеграционных, модернизационных и инновационных факторов, влияющих на конкурентоспособность, и выявил важность критериев, позволяющих определить проявление интеграционных изменений или формы изменений в повышении экспортного потенциала страны. Повышение конкурентоспособности национальных промышленных предприятий в условиях интеграции целенаправленно и объяснимо на трех уровнях.

Проблема влияния факторов интеграции, модернизации и инноваций на конкурентоспособность раскрывается с помощью методов экономического анализа, рациональности, научной абстракции, группировки и структурного анализа.

Ключевые слова: национальные промышленные предприятия, конкурентоспособность, интеграция, модернизация, модернизация, инновации, экспортный потенциал..

PROBLEMS OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF NATIONAL INDUSTRIAL ENTERPRISES AND THEIR SOLUTIONS

Haydarova Shohista Davronovna

Teacher of Termiz University of Economics and Service

Abstract

The article analyzes the problems of increasing the competitiveness of national industrial enterprises and ways to solve them. The author analyzed the influence of integration, modernization and innovation factors affecting competitiveness and revealed the importance of the criteria that allow to determine the manifestation of integration changes or the forms of change in increasing the country's export potential. Increasing the competitiveness of national industrial enterprises in the conditions of integration is targeted and explained at three levels.

The problem of the influence of integration, modernization and innovation factors affecting competitiveness is revealed through the methods of economic analysis, rationality, scientific abstraction, grouping, and structural analysis.

Key words: national industrial enterprises, competitive, integration, modernization, modernization, innovation, export potential.

Kirish (Introduction)

Mamlakatimiz iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichida sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish muammosi ayniqsa dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu iqtisodiy muhitning barcha jarayonlari rivojlanish intensivligining oshishi, globallashuv jarayonlarining faollashuvi tufayli korxonaning tashqi va ichki muhitiga ta'sir etuvchi omillarning o'zgarishi va tashqi iqtisodiy rivojlanish xavfining ortishi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, korxonaning raqobatbardoshligi yuqori harakatlantiruvchi kuch sifatida qaraladi, bu esa mahsulot ishlab chiqaruvchilarni ularning sifatini oshirishga, ishlab chiqarish tannarxini kamaytirishga, mehnat unumdorligini oshirishga va hokazolarga majbur qiladi[1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyovning 2017 yil 7 fevralda tasdiqlagan "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli farmonida strategik yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan "Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishlari" ijrosini ta'minlash doirasida milliy iqtisodiyotni tashqi bozorda raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan bir qator amalga oshirilishi zikr etilgan vazifalar belgilangan[2].

Ishlab chiqarish biznes jarayonlarining globallashuvi va korxonalarining rivojlanishi tadbirkorlik faoliyatini yuritish, tarmoqlarni strategik boshqarish va umuman sanoat siyosati uchun yangi talablarni keltirib chiqaradi. Milliy sanoatning samaradorligini oshirish yaxlit tuzilmalarni yaratishni nazarda tutadi. Shu munosabat bilan milliy sanoat ishlab chiqarishi yo'nalishlaridagi integratsiya jarayonlarini o'rganish va kelgusida uni rivojlantirishga kompleks yondashuvni shakllantirish alohida qiziqish uyg'otadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review)

AQSHning Garvard universiteti professori M.Porter fikricha, mamlakatning raqobatbardoshligi darajasini uning milliy kompaniyalari ishlab chiqarayotgan mahsulotlar, firmalar, tarmoqlar raqobatdoshligi ta'minlab beradi[3].

A.Smit tomonidan raqobatga bozordagi subyektlar o'rtasida mahsulotlarni sotish va sotib olishda qulay sharoitlar uchun halol kurash sifatida qaralgan[4] bo'lsa, D. Rikardo tomonidan raqobat asosida bozorda bahoni tartibga solish g'oyasi rivojlantirilib, tabiiy baholarning markazlashmagan boshqaruv tamoyili bilan hamohanglikda bozordagi uzoq muddatli muvozanatni, pirovard natijada iqtisodiyotning rivojlanishini ta'minlashi ilmiy asoslab berilgan[5].

R.A.Fatxutdinov raqobatdoshlik mahsulot yoki xizmatlarni boshqalardan iste'molchilarning talablarini qondirish xususiyatlari, xarid va foydalanish xarajatlari bo'yicha farqini aniqlovchi iste'mol xususiyatlari majmui sifatida ham ta'riflaydi[6].

Kresl va B.Singx raqobatbardoshlikning sanoat va chakana savdoda yalpi qo'shimcha qiymat hamda biznes xizmatlarning yalpi qiymati kabi jihatlariga e'tibor qaratganlar[7].

M.A.Махкамova “Raqobatbardoshlik – tovar, xizmat va bozor munosabatlari subyektining bozorda mavjud bo'lgan o'xshash tovar, xizmatlar bilan va shuningdek bozor munosabatlarining raqobatlashuvchi subyektlari bilan baravar bozorga chiqish xususiyatidir, bu xususiyatni baholash esa yuqori, o'rta va past darajadagi raqobatbardoshliklarni alohida-alohida belgilab berish imkonini beradi”[8], - deb ta'rif bergan.

Fikrimizcha, raqobatbardoshlik – ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar (ish va xizmatlar) bozorga yo'naltirilgan ishlab chiqarishni texnologik yangilanish jarayonidir. U korxonalarining texnologik qoloqligini bartaraf etish vositasi bo'lib, mehnat, moddiy va xom ashyo resurslardan samarali foydalanish darajasiga keskin ta'sir ko'rsatadi. Modernizatsiya, texnik va texnologik yangilash natijalari yuqori texnologik, raqobatbardosh ishlab chiqarishning jadal rivojlanish shartini belgilab beradi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

Maqolada zamonaviy sharoitda milliy sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish muammolari tahlil qilinadi. Muallif korxonalar raqobatdoshligini baholashning uslublari tahlil etilgan. Raqobatdoshlikka ta'sir etuvchi diversifikatsiya, modernizatsiya va innovatsion omillarning ta'siri muammosi iqtisodiy tahlil, mantiqiylik, ilmiy abstraksiyalash, guruhlash usullari orqali ochib berilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida mantiqiy va tarkibiy tahlil qilish, guruhlashtirish usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results)

Milliy sanoat korxonalarini rivojlantirishning amaldagi bosqichi zamonaviy bozor munosabatlarini shakllantirish orqali globalizatsion iqtisodiy tizimning turli pog'onalarida raqobatbardoshlikning yuqori darajasini ta'minlash muammosini dolzarblashtiradi. Iqtisodiyot va uning tarmoqlarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilash ushbu tarmoqlarda ishlab chiqarishni diversifikatsiyalashga olib keladi, pirovardida milliy sanoat korxonalar va mahsulotning ichki va tashqi bozordagi raqobatbardoshligi ta'sirida aholining ish bilan bandligi ortadi, uning turmush darajasi yuksaladi hamda mamlakatning barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlari ta'minlanadi[9].

Sanoat ma'lum integratsiya to'siqlarini engib o'tishi, yangi bozorlarga chiqishi va investitsiyalarni jalb qilishni faollashtirishi kerak. Milliy sanoatini raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha tadqiqotlar natijalariga ko'ra mavjud vaziyatni aniqlash uchun SWOT tahlilining ekspress versiyasi yaratildi (1–jadval).

Bozorda ta'minot darajasini oshirish uchun ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, integratsiyani chuqurlashtirish va mavjud quvvatlarni kengaytirish bo'yicha zavodlar faoliyatini integratsiyalash zarur. Talab bilan bog'liq vaziyatni yaxshilash uchun milliy ishlab chiqaruvchilar, brendlar va dizaynerlarning xorijiy sheriklar bilan samarali integratsiyalashuvini, eksport bozorlariga, xususan, Evropa Ittifoqi, Belarusiya, EFTA, Yaqin Sharq va Kanadaga chiqishni ta'minlash kerak. Shu bilan birga, mahalliy kompaniyalar mamlakat hududidan tashqarida mato etkazib beruvchilarni jalb qilish kontekstida integratsiyaga yo'naltirishi mumkin. Masalan, turli xil sifatli matolarni

eng yaqin etkazib beruvchisi bo'lgan Turkiya (kichik buyurtmalarni bajarishni xohlaydigan kiyim ishlab chiqaruvchilari uchun qulay bo'lgan katta minimal buyurtmalarni ta'minlash);

1-Jadval

Milliy sanoat korxonalarining umumiy SWOT tahlili¹

Kuchli tomonlar	Zaif tomonlar
Yevropa Ittifoqi, Kanada, MDH, Belarus, EFTA bilan erkin savdo shartnomalari; Yevropa Ittifoqi bilan mukammal transport aloqalari; ishlab chiqarishning yuqori sifati; sifatli dizayn va moda; ayrim zavodlarni zamonaviy uskunalarni bilan jihozlash; raqobatbardosh mehnat xarajatlari.	ishchi kuchining qarishi, bu esa yangi xodimlarni jalb etishda qiyinchiliklarga olib keladi; o'rtacha bo'lgandagi kadrlar etishmasligi; huquq tizimiga ishonchsizlik; texnik xodimlarning etishmasligi; mamlakat sharqidagi harbiy harakatlar; ichki xarid qobiliyatining pastligi; past mahsuldorlik; eskirgan uskunalarni; milliy brendlarining sezilarli darajada taqsimlanmaganligi
Imkoniyatlar	Tahdidlar
"tezkor moda" kabi nish bozorlarida kichik buyurtmalarga tezkor javob berishni ta'minlash; milliy brendlarini eksport bozorlarida ilgari surish; mavsumiy to'ldirishni ta'minlash; yuqori moda va hashamatli tovarlarni raqobatbardosh narxda taqdim etish; xalqaro miqyosda Ukraina brendlarini rivojlantirish; kadrlar tayyorlash, ilg'or malaka va texnologiyalarni o'zlashtirish; mahsuldorlikni oshirish maqsadida zavodlarni rekonstruksiya qilish, xususan, modulli ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish; to'qimachilik va aksessuarlar/armaturlar ishlab chiqarishga maqsadli investitsiyalarni jalb qilish; yangi va mavjud zavodlarga investitsiyalar; eksport bozorlarini birinchi navbatda ichki hududda rivojlantirish, so'ngra ularni Evropa Ittifoqi, EFTA, Kanada va Yaqin Sharqqa kengaytirish	Yevropa Ittifoqining GSP imtiyozli rejimi doirasida kiyim-kechak va poyabzal savdosiga bojxona to'lovlarini kamaytirishi, keng qamrovli erkin savdo hududining afzalliklarini kamaytiradi; tashqi mehnat migratsiyasi; Evro-1 sertifikatini olish bilan bog'liq muammolar.

Xitoy, Malayziya, Indoneziya va boshqa Sharq mamlakatlari, ular matolarning eng keng tanlovini va odatda arzon narxlarda (ba'zan Tayvan va Koreya boshqa joylarda mavjud bo'lmagan ko'proq ixtisoslashgan matolar manbalari sifatida ishlatiladi);

Evropa, Italiya va Polshadan asosiy ulush (Italiyadan materiallar yuqori texnologiyali sport kiyimlari kabi yuqori sifatli mahsulotlar uchun ishlatiladi; bu Evropa iste'molchilari uchun ta'minot zanjirida ishlaydigan ishlab chiqaruvchilar, shuningdek, ishlab chiqaruvchilar uchun ikkita muhim manbadir).

Mato yetkazib beruvchilar bilan integratsiya ishlab chiqaruvchilar uchun ayniqsa dolzarb masala hisoblanadi[10].

Milliy sanoat korxonalarida matolarning faqat cheklangan tanlovi mavjud, ba'zida sifati ko'plab bozorlar, xususan, Evropa Ittifoqiga eksport bozori talablariga javob bermaydi. Kiyim tikish uchun matolar ishlab chiqarishni ko'paytirish Milliy ta'minot zanjirlarini yanada moslashuvchan bo'lishiga imkon beradi, shunga mos ravishda narx va javob tezligi raqobatbardosh bo'ladi.

Mahalliy mato ishlab chiqarish Yevropa Ittifoqiga bojsiz kiyim eksportini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. To'qimachilik sanoatini samarali kompleks rivojlantirish uchun to'rtta muhim resurs zarur, masalan, texnik nou-xau, katta hajmdagi energiya, suv va sanoat oqava suvlarini tozalash, katta miqdordagi investitsiyalar.

Bizning fikrimizcha, milliy sanoatida integratsiyani amalga oshirish alohida ishtirokchilarning ham, umuman butun majmuaning faoliyati samaradorligini baholash imkonini beruvchi mezonlar tizimini ishlab chiqishni talab qiladi. Integratsiyalashgan sanoat majmuasi faoliyatiga quyidagilar kiradi: integratsiyalashgan ishlab chiqarish mahsulotlari hajmida fanni talab qiluvchi mahsulotlar ulushini oshirish; mahsulotlarni kompleks ishlab chiqarish jarayonida yangi texnologiyalardan foydalanish; ishlab chiqarish zanjirini modernizatsiya qilish darajasini oshirish va tayyor mahsulotni kompleks ishlab chiqarishning har bir bosqichida ishlab chiqarish hajmlarining muvofiqligini belgilash; biznes integratsiyasi natijasida mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish darajasi; to'qimachilik, tikuvchilik va logistika sohalariga jalb qilingan investitsiyalar hajmi; asosiy fondlardan foydalanish samaradorligi; yaxlit kompleks ishtirokchilarining innovatsion faoliyatini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash miqdori; yaxlit kompleks xodimlari daromadlarining o'sishi.

Ushbu mezonlar asosida korxonalarining kompleks rivojlanishini tahlil qilish integratsiya jarayonlari samaradorligining ob'ektiv tashxisini yaratish imkonini beradi. Shuningdek, biz integratsiya o'zgarishlarining namoyon bo'lish yoki o'zgarish shakllarini aniqlashga imkon beradigan mezonlarni taklif qilamiz. Shuning uchun ular manfaatdor shaxslarning iqtisodiy manfaatlarini muvofiqlashtirish darajasi, mulkchilikni o'zgartirish, iqtisodiy manfaatlarni amalga oshirish darajasi, qo'shilish va qo'shib olish shaklida kapitalning kontsentratsiyasi, yangi yaxlit ishlab chiqarish zanjirlarini tashkil etishdir.

Milliy sanoat korxonalarini integratsiya sharoitida raqobatbardoshligini oshirish uchta darajadagi maqsadlilikni o'z ichiga oladi:

birinchidan, o'z biznes jarayonlariga e'tibor qaratgan kompaniyalarning ichki integratsiyasi, bunda sheriklar, etkazib beruvchilar, ta'lim muassasalari va iste'molchilar bilan integratsiya elementlari amalga oshiriladi.

ikkinchidan, mahalliy kompaniyalarga xalqaro bozorlarga chiqish uchun zarur shart-sharoitlarni shakllantirish imkonini beradigan davlat darajasida yaxlit kompleksni shakllantirish.

uchinchidan, savdo bozorlarini kengaytirish va raqobatbardosh pozitsiyalarni mustahkamlash uchun xorijiy biznes hamkorlar bilan integratsiya.

Kompleks rivojlanish ishlab chiqarish quvvatlari tomonidan tayyor mahsulot ulushini oshirish va tayyor mahsulot tannarxini minimallashtirishni nazarda tutadi. Kompleks

rivojlanishni samarali amalga oshirish korxonalarining resurslarni tejashni oshirishga qaratilishi kerak. Shu bilan birga, milliy sanoat korxonalarining resurslari, biznes jarayonlari va innovatsion hamkorligi integratsiyalashuvi yangi asosiy vakolatlar va raqobatdosh ustunliklarni shakllantirishga, ushbu jarayonning barcha ishtirokchilarini rivojlantirishga, ularning faoliyati samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Milliy kompaniyalar mahsulotlarining jahon bozorlaridagi raqobatbardoshligini ta’minlashda quyidagilarni amalga oshirish muhim ahamiyatga egadir: milliy sanoat tarmoqlari uchun samarali raqobatbardosh muhitni shakllantirish hamda mahsulot va xizmatlar bozorida monopoliyani bosqichma–bosqich kamaytirish; prinsipial jihatdan yangi mahsulot va texnologiya turlarini o’zlashtirish, shu asosda ichki va tashqi bozorda milliy tovarlarning raqobatbardoshligini ta’minlash; eksport faoliyatini liberallashtirish va soddalashtirish, eksport tarkibini va geografiyasini diversifikatsiya qilish, iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarning eksport salohiyatini kengaytirish va safarbar etish va hokazo.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations)

Xulosa, biz tomondan taklif etilgan integratsiya o’zgarishlarining namoyon bo’lish yoki o’zgarish shakllarini aniqlashga imkon beradigan mezonlar milliy korxonalarining iqtisodiy manfaatlarini muvofiqlashtirish darajasi, mulkchilikni o’zgartirish, iqtisodiy manfaatlarini amalga oshirish darajasi, qo’shilish va qo’shib olish shaklida kapitalning kontsentratsiyasi, yangi yaxlit ishlab chiqarish zanjirlarini tashkil etishdir.

Milliy sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishga ta’sir etuvchi integratsiya, modernizatsiya va innovatsion omillarning kompleks vazifalari ushbu maqsad amalga oshirishga xizmat qilishi lozim. Integratsiyalashgan sanoat majmuasi korxonalarining raqobatbardoshliginiga ko’p jihatdan korxonalar oldiga qo’yilgan maqsadlar va bajariluvchi vazifalarning o’zaro munosabatlari yordamida erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Madrahimova G. G Analysis of the Role and Current State of the Textile Industry in the Economy of Uzbekistan. Archive of scientific research. 2020. № 16. 134–142 p.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O’zbekiston Respublikasida yanada rivojlantirish b’yiicha Xarakatlar strategiyasi t’f’risida”gi PF–4947–sonli farmoni. /// Xalq s’zi, 2017 yil 8 fevral.
3. Воронов Д.С. Оценка, анализ и выявление путей повышения конкурентоспособности предприятий. Дисс. канд.экон. наук. Екатеринбург – 2002. 186
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа. Петрозаводск: Петроком, 2003. 212 с
5. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогообложения. – М., ИНФРА–2015. 198 с.
6. Фатхутдинов Р.А., Конкурентоспособность, экономика, стратегия, управление. – М.: ИНФРА–М, 2000. 188 с.
7. Kresl P.K., Singh B. Competitiveness and the Urban Economy// Urban Studies. 1999. Vol. 36. № 5-6
8. Махкамова М.А. Развитие и управление инновационной деятельностью предприятий. Т.: Aloqachi НММ, 2016
9. Чистов Л.М. Эффективное управление социально-экономическими системами. СПб.: ООО ТК «Петрополис», 1998. – 475 с.
10. Спиридонов И. Международная конкуренция и пути повышения конкурентоспособности экономики. – М.: ИНФРА–М., 2018. –158 с.